

Ryszard Kapuściński

Utazások Hérodotoszal

VII.

Tisztelgés Hisztiaiosz feje előtt

Elhagytam Perszepoliszt, s most elhagyom Teheránt, hogy (húsz évet visszafelé menve az időben) újra Afrikába utazzam, útközben azonban még meg kell állnom – gondolatban – Hérodotosz görög–perzsa világánál, mert épp most kezdenek súlyos felhők gyülekezni fölötte.

Mi is történik?

Dareiosznak nem sikerül legyőznie a szküthákat, megállítják őt – az ázsiait – Európa kapuinál. Látja, hogy nem boldogul velük. Mi több, hirtelen félelem fogja el, hogy majd a szküthák rohanják le és pusztítják el őt, így aztán az éj leple alatt elkezd visszafelé menekülni, s egyetlen vágya, hogy elhagyhassa Szküthiát, s minél előbb visszatérjen Perzsiába. Elindul hát hazafelé egész hatalmas sereggel, a szküthák pedig azonnal üldözőbe veszik.

Dareiosznak egyetlen menekülési útvonal áll rendelkezésére: az Isztrosz hídján át, amelyet ő maga építtetett, amikor elindította a szküthák elleni hadjáratát. A hidat az iónok (a Hérodotosz idejében perzsák uralta Kis-Ázsiában élő görögök) őrzik neki.

És lám, hogyan is alakul a világ sorsa: a szküthák, akik ismerik a legközelebbi utakat, ráadásul fürge lovaik vannak, előbb érnek a hídhhoz, mint a perzsák, és el akarják vágni előlük a visszavonulási lehetőséget. Felszólítják hát az iónokat, hogy rombolják le a hidat, mert így ők, a szküthák le tudják győzni Dareioszt, s mindjárt szabadabbá teszik az iónokat is.

A remeknek tetsző ajánlatról az iónok tanácskozásán elsőként felszólaló Miltiadész ezt mondja: nagyszerű, leromboljuk a hidat! És mindenki egyetért vele (a tanácskozáson nem az ión nép vesz részt, hanem a türannoszok, vagyis *de facto* a Dareiosz által nyakukba ültetett helytartók). Ám rögtön Miltiadész után szót kér a milétoszi Hisztiaiosz: *A milétoszi Hisztiaiosz azonban egészen másképp vélekedett. Ő azt mondta, hogy mindnyájan Dareiosz kegyelméből türannoszai a maguk városainak, márpedig ha most Dareiosz hatalma megdőlné, sem ő, Hisztiaiosz nem maradhat úr Milétoszban, sem a többiek a maguk városában, mert nyilvánvalóan mindegyik város a demokráciát fogja választani, és nem a türanniszot. Amikor Hisztiaiosz kifejtette ezt a véleményét, egyhangúlag hozzá csatlakoztak, holott előzőleg Miltiadésszal értettek egyet.*

Ez a véleményváltozás természetesen érthető: a türannoszok tisztában voltak azzal, hogy ha Dareiosz elveszíti trónját (és alighanem a fejét is), másnap ők is elveszítik hivatalukat (és alighanem a fejüket is), ezért aztán azt válaszolják a szkütháknak, hogy jól van, szétbontják a hidat, a valóságban azonban tovább védik, és lehetővé teszik Dareiosznak, hogy biztonságban visszatérjen Perzsiába.

Dareiosz kellőképpen értékeli azt a történelmi szerepet, amelyet Hisztiaiosz játszott ebben a perdöntő pillanatban, ezért olyan ajándékot ígér neki, amelyet csak kíván, azt azonban nem engedi meg, hogy Hisztiaiosz visszatérjen türannosznak Milétoszba, hanem mint tanácsadót magával viszi őt Perzsia fővárosába, Szuszába. Hisztiaiosz becsvágyó és cinikus férfi, az ilyen pedig jobb, ha szem előtt van, annál is inkább, mivel most egyszerre a birodalom megmentőjévé lépett elő, hiszen a birodalom az ő döntő, az Isztrosz hídjánál kifejtett véleménye nélkül talán már nem is létezne.

Hisztiaiosz számára azonban még nincs minden veszve. Az ión főváros, Milétosz türannoszává ugyanis az ő helyére hűséges vejét, az ugyancsak becsvágyó és hataloméhes Arisztagoraszt nevezik ki. Történik mindez akkor, amikor a megszállt iónok között növekszik az elégedetlenség, sőt az ellenállás a perzsák uralma ellen. Após és veje ösztönösen megérzi, hogy ideje kihasználni ezt a közhangulatot.

De hogyan beszéljék meg a teendőket, hogyan egyeztessék terveiket? Egy küldöncnek ahhoz, hogy Szuszából (ahol Hisztiaiosz tartózkodik) eljusson Milétoszba (ahol Arisztagorasz kormányoz), három hónapig kell megfeszített erővel haladnia előre – ráadásul sivatagok is, hegyek is nehezítik útját. Más összeköttetés pedig nincsen. Ezt választja tehát Hisztiaiosz is: *S véletlenül éppen akkor érkezett hozzá egy küldönc Hisztiaiosztól, és a fejbőrére írva azt az üzenetet hozta, hogy Arisztagorasz lázadjon fel a király ellen. Hisztiaiosz sehogy sem tudta biztonságosan megüzenni Arisztagorasznak, hogy szervezzen pártütést a király ellen, mert az utakat szigorúan ellenőrizték. Simára borotváltatta hát leghívebb szolgája fejét, ráírta az üzenetet, megvárta, míg a szolgálja újra kinő, s amikor kinőtt, elküldte a szolgát Milétoszba, de semmilyen üzenetet nem bízott rá, csak azt, hogy ha megérkezik Milétoszba, kérje meg Arisztagoraszt, hogy nyírassa le a haját, és vizsgálja meg a fejét. Az írás, mint már mondtam, lázadásra buzdított. Ezt pedig azért tette Hisztiaiosz, mert nagyon búsult, hogy Szuszában tartják...*

Arisztagorasz ismerteti híveivel Hisztiaiosz felhívását. Azok meghallgatják, és mind a felkelésre szavaznak. Arisztagorasz elindul hát, hogy a tengeren túl keressen szövetségeseket, hiszen Perzsia sokkal erősebb, mint az iónok. Először Spártába hajózik. Itt Kleomenész a király, aki Hérodotosz feljegyzése szerint nem egészen épelméjű, szinte beszámíthatatlan ember volt, ezúttal azonban óvatossá és körültekintőnek bizonyult. Amikor ugyanis meghallotta, hogy az ellen a király ellen kellene háborút viselni, aki egész Ázsiát uralja, és Szuszában van a székhelye, bölcsen megkérdezte, hogy milyen messze van az a Szusza. Ekkor azonban Arisztagorasz, aki eddig nagyon ravasz és megtévesztő volt, hibát követett el, mert nem lett volna szabad igazat mondania, ha azt akarja, hogy a spártaiak Ázsiába

vonuljanak. Ő azonban, a valóságnak megfelelően, azt válaszolta, hogy három hónap. Kleomenész pedig, mielőtt Arisztagorasz a részletes magyarázatba foghatott volna, félbeszakítván így szól: „Milétoszi vendégem, mielőtt a nap lenyugszik, távozz el Spártából, mert ostobaságot mondasz, ha arra biztatsz a lakedaimóniakat, hogy három hónapnyira eltávolodjanak a tengertől.” Kleomenész e szavak után visszatért palotájába.

Az elutasított Arisztagorasz Athénba, Görögország leghatalmasabb városába indult. Itt taktikát változtat, s ahelyett, hogy egyetlen vezérrel beszélne, nagy tömeghez szól (Hérodotosz újabb törvénye értelmében, miszerint sok embert könnyebb megteveszteni, mint egyet), és arra szólítja fel az athéniakat, hogy nyújtsanak segítséget az iónoknak. Az athéniak tehát, engedvén felhívásának, úgy döntöttek, hogy hűs hajót küldenek az iónok segítségére... Ezekkel a hajókkal kezdődtek a bajok, amelyek később hellénre és barbárra egyaránt zúdultak (vagyis ezzel vette kezdetét a nagy görög–perzsa háború).

Mielőtt elkezdődik a háború, az események alacsonyabb szinten zajlanak. A nyitány az iónok perzsák elleni felkelése, amely több évig fog tartani, míg a perzsák kegyetlenül le nem verik. Lássunk néhány jelenetet:

1. jelenet – az athéniak támogatta iónok elfoglalják és fölégetik Szardiszt (Szusza után a második legnagyobb perzsa várost).

2. (híres) jelenet – bizonyos idő elteltével, vagyis két-három hónap múlva ennek híre eljut Dareioszhoz, a perzsák királyához. ...az iónokra állítólag egy szót sem vesztegetett, mert tudván tudta, hogy úgyis elnyerik méltó büntetésüket a pártütésért, hanem afelől kezdett érdeklődni, hogy kik is azok az athéniak. Végighallgatta a választ, majd felhúzta íját, rátett egy nyílvesszőt, fellötte az ég felé, és közben így fohászzkodott: „Zeusz atyám, add meg nekem, hogy bosszút állhassak az athéniakon!” Aztán megparancsolta az egyik szolgának, hogy ahányszor leül étkezni, mindig figyelmeztesse háromszor, e szavakkal: „Uram, ne feledd az athéniakat!”

3. jelenet – Dareiosz magához hívhatja Hisztiaioszt, aki gyanússá vált a szemében, hiszen az ő veje, Arisztagorasz szervezte az ión lázadást. Hisztiaiosz tagad, és szemrebbenés nélkül hazudik: „Királyom, hogyan állíthatod, hogy bárkinek is olyan tanácsot adtam volna, amiből neked a legkisebb károd is lehetne? És a királyt hibáztatja, amiért Szuszába hozta őt, ha ugyanis ő, Hisztiaiosz Ióniában lett volna, senki sem lázadt volna föl Dareiosz ellen. Küldj hát haza a lehető leggyorsabban Ióniába, hogy rendet teremtsék, s a milétoszi helytartót, aki terveket sző ellened, a kezedre adjam.” Dareiosz hagyja magát meggyőzni, útnak engedí Hisztiaioszt azzal, hogy ígérete teljesítése után térjen vissza hozzá Szuszába.

4. jelenet – az iónok és a perzsák harca ezúttal váltakozó szerencséivel zajlik, a népesebb és erősebb perzsa sereg azonban fokozatosan fölénybe kerül. Látja ezt Hisztiaiosz veje, Arisztagorasz, s úgy dönt, hogy otthagyja a felkelést, sőt még Ióniából is távozik. Hérodotosz megvetéssel nyilatkozik róla: ...kitűnt, hogy a milétoszi Arisztagorasz nem volt valami bátor ember. Hiszen ő szított lázadást Ióniában, ő idézett elő hatalmas felfordulást, de most, az események alakulásának láttán, maga is menekülésre gondolt. Úgy érezte, hogy Dareiosz királyt lehetetlen legyőzni, ezért összehívta párthíveit, és megtanácskozta velük a helyzetet. A legjobb lenne – mondta –, ha szereznének maguknak valami biztos menedéket arra az esetre,

ha el kell menekülniük Milétoszból. Az összegyűltek tanakodnak, hogy mi tévők legyenek. Végül Arisztagorasz az önként jelentkezőkkel Thrákiába hajózott, birtokába vette a vidéket és letelepedett. Innen indult el megostromolni egy várost, és bár a thrák lakosság hajlandó lett volna fegyverszünetet kötni és elvonulni, Arisztagorasz seregével együtt odaveszett.

5. jelenet – Hisztiaiosz, akit Dareiosz elengedett, Szardiszba érkezik, s ott elmegy a kormányzóhoz, Dareiosz unokafivéréhez, Artaphrenészhez. Beszélgetnek. – Mit gondolsz – kérdi a kormányzó –, miért lázadtak fel az iónok? – Fogalmam sincs róla – feleli nagy ravaszul Hisztiaiosz. Artaphrenész azonban tudja, amit tud: „Hisztiaiosz, megmondom én neked, mi történt: a sarut te varrtad, Arisztagorasz csak a lábára húzta!”

6. jelenet – Hisztiaiosz megrémül, hogy a helytartó átlátott rajta, és nincs értelme Dareiosztól kérni segítséget: a küldönc három hónapig menne Szuszába, a királyi menlevéllel visszafelé ugyancsak három hónapig tartana az út, az összesen már fél év, ezalatt Artaphrenész százszor is levághatja a fejét. Elmenekül tehát Szardiszból az éj leple alatt, s nyugatra, a tenger felé veszi útját. A tengerpart több napi járóföldre esik, elképzelhetjük hát, hogy Hisztiaiosz milyen lélekszakadva igyekszik előre, állandóan hátrafelé tekingélve, nem üldözik-e Artaphrenész pribékjei. Hol alszik? Mivel táplálkozik? Nem tudjuk. Egy dolog biztos – ő maga akarja vezetni az iónokat Dareiosz ellen. Vagyis másodsor követ el árulást: először elárulta az iónok ügyét, hogy megmentse Dareioszt, most pedig elárulta Dareioszt, hogy ellene vezethesse az iónokat.

7. jelenet – Hisztiaiosz eljut egy szigetre, az iónok lakta Khioszra (a tájképet illetően nagyon szép sziget, az öböl és a láthatáron feltűnedező kékes színű hegyek látványával magam sem tudtam betelni. Egyáltalán, a Hérodotosz által leírt egész dráma gyönyörű tájakon játszódik.). Alighogy a partra lép, az iónok elfogják és börtönbe vetik. Azzal gyanúsítják, hogy Dareioszt szolgálja. Hisztiaiosz esküdzik, hogy dehogyis, hogy ő éppenséggel a perzsák ellen akar felkelést vezetni. Végül is hisznek neki, szabadon engedik, de nem kap tőlük támogatást. Hisztiaiosz úgy érzi, magára maradt, a Dareiosz elleni nagy háború terve egyre inkább elvetélt ötletnek látszik. Becsvágya azonban mit sem csökken. A helyzet alakulása ellenére nem veszi el a reményt, szinte szétfeszíti a hatalomvágy, a hadvezéri ambíciók nem hagyják nyugodni. Arra kéri a helybélieket, segítsenek neki elhajózni a szárazföldre, Milétoszba, ahol valamikor türannosz volt. *De a milétosziak nagyon jól érezték magukat Arisztagorasz elűzése óta, és belekóstolva a szabadságba, semmi áron nem akartak újabb türannoszt a nyakukra. Egy éjjel Hisztiaiosz erővel be akart hatolni a városba, és egy milétoszi polgár a combján megsebesítette. Így hát hazájából elűzve visszatért Khioszra. De a khiosziakat sehogy sem tudta rábeszélni, hogy adjanak neki hajót, elment hát Mütilénébe, és a leszbo-sziaktól sikerült hajót szereznie. A nagy Hisztiaiosz, aki egykor a híres Milétosz türannosza volt, aztán a királyok királya, Dareiosz mellett foglalhatott helyet, most szigetről szigetre vándorol helyet, megértést, támogatást keresve. Ám vagy menekülni kényszerül, vagy tömlöcbe vetik, vagy elűzik a városkaputól, ütlege-lik, bántalmazzák.*

8. jelenet – Hisztiaiosz még nem adja meg magát, még igyekszik a felszínen maradni. Lehet, hogy még mindig a hadvezérségről ábrándozik. Hatalmi álmok kísértik. Mindenesetre még mindig olyan jó benyomást kelt, hogy a leszbosziak nyolc hajót bocsátanak a rendelkezésére. E hajók élén Büzantionba indul. *Itt megállapodva sorra elfogták azokat a Pontoszból jött hajókat, amelyek nem ígértek Hisztiaiosznak engedelmességet.* Tovább tart hát Hisztiaiosz lecsúszása, lassan már tengeri kalóz szintjére süllyed.

9. jelenet – Hisztiaiosz híret veszi, hogy az ión lázadás élén álló Miléoszt bevették a perzsák. *A perzsák, hogy a tengeri ütközetben legyőzték az iónokat, Miléoszt fogták ostromgyűrűbe a szárazföld és a tenger felől. Bevetettek minden hadieszközt, aláásták a várfalat, és az Arisztagorasz felkelésétől számított hatodik évben elfoglalták és leigázták a várost.*

(Az athéniaiak számára Miléosz bevétele borzalmas csapást jelentett: amikor Phrünikhosz Miléosz elfoglalásáról írt drámáját előadták, az egész nézőtér könnyekre fakadt. A darabért Athén urai a szerzőre drákói büntetést – ezer drachma bírságot – szabtak ki, és megtiltották, hogy náluk valaha is bemutassák a drámát. A művészetnek a lelkesítés, a szórakoztatás volt a feladata, nem pedig a sebek felszaggatása.)

Miléosz elfoglalásának hírére Hisztiaiosz elég furcsán reagál. Felhagy a kalózkodással, és a leszbosziakkal együtt Khioszra hajózik. Közelebb akar lenni Miléoszhoz? Tovább akar menekülni? De hova? Egyelőre nagy vérontást rendez: *...összecsapott az útját álló khioszi őrhajókkal, s az ütközetben sok khioszi elesett. ...a többi khioszi fölött is győzelmet aratott...*

Csakhogy ez a vérontás semmit sem old meg, csupán a kétségbeesés, a düh, az őrjöngés jut benne kifejezésre. Hisztiaiosz elhagyja hát az elpusztított földet, és Thaszosz–Thrákiához közel fekvő, aranybányáiról ismert sziget – alá vonul. Ostrom alá veszi Thaszoszt, amely nem akarja őt, nem adja meg magát. Mivel elvész az arany megszerzésének reménye, Leszboszra siet – eddig még ott fogadták őt a legszívélyesebben. Leszboszon azonban éhínség pusztít, neki viszont etetnie kell a katonáit, áthajózik hát Ázsiába, hogy ott, Müszia területén, gabonát vagy bármiféle élelmet zsákmányoljon. A gyűrű kezd bezárulni körülötte, már nincs hova lennie. Vert helyzetbe került. Az emberi kisszerűségnek ugyanis nincs határa. A kisszerű ember egyre mélyebbre süllyed, egyre jobban belegabalyodik saját silányságába. Míg el nem vész.

10. jelenet – Hisztiaiosz eljut egy helyre. *Történetesen ugyanekkor, ugyanezen a vidéken járt nagy sereg élén Harpagosz perzsa hadvezér is, aki Hisztiaioszt, alighogy kikötött, megtámadta és élve elfogta, seregének legnagyobb részét pedig elpusztította.* Még mielőtt ez megtörtént volna, Hisztiaiosz, amint partot ért, még megpróbált menekülni. Arra a perzsára, aki menekülés közben utolérte, megragadta és le akarta szűrni, *perzsa nyelven rákiáltott, hogy ő a miléoszi Hisztiaiosz.*

11. jelenet – Hisztiaioszt Szardiszba viszik. Itt Artaphrenész és Harpagosz a város szeme láttára karóba húzatja (micsoda pokoli fájdalom!). Fejét levágják és bebalzsamozva elküldik Dareiosznak Szuszába (Szuszába! Három hónapnyi út után hogyan festhetett, a balzsamozás ellenére, az a fej!).

12. jelenet – amikor Dareiosz megtudja, mi történt, rátámad Artaphrenészre és Harpagoszra, amiért nem élve vitték elébe Hisztiaioszt. Megparancsolja, hogy mossák le a fejet, illően díszítsék fel és ünnepélyesen temessék el.

Szeretné legalább ily módon kifejezni tiszteletét az előtt a fej előtt, amelyben pár évvel korábban, az Isztrosz partján olyan ötlet született, amely megmentette Perzsiát és Ázsiát, nem utolsósorban pedig az ő királyságát és életét.

Ranke doktornál

Akkor ott, Kongóban, a hérodotoszi történetek annyira magukkal ragadtak, hogy néha jobban átéltem a görögök és perzsák között kitoróben lévő háború rémét, mint az aktuális kongói háborúét, amelyről tudósítanom kellett. Azért persze a Joseph Conrad-i *A sötétség mélyén* földje is felhívta magára a figyelmet. Az itt-ott felhangzó lövöldözésekkel, a letartóztatás, verés és a halál veszélyével csakúgy, mint a bizonytalanság, a zavar és a kiszámíthatatlanság általánosan jellemző, kízó légkörével. Bárhol, bármikor számítani lehetett a legrosszabbra is. Nem létezett semmiféle hatalom, semmiféle rendfenntartó erő. A gyarmati rendszer szétesett, a belga hivatalnokok Európába menekültek, s helyüket valamiféle homályos, őrült erő foglalta el, leggyakrabban részeg belga csendőrök alakjában.

Az ember személyesen győződhetett meg arról, milyen veszélyessé válik a hierarchiától és rendtől megfosztott szabadság – vagy inkább az erkölcs és rend alól felszabadított anarchia. Az ilyen helyzetben ugyanis azonnal az agresszív gonoszság erői, mindenféle aljasság, elállatiasodás és bestialitás kerül felszínre. Így volt ez Kongóban is, ahol akkor a csendőrök gyakorolták a hatalmat. Ha bármelyikükkel is találkozott az ember, keserű tapasztalatokra tehetett szert. Nos, én magam is egy Lisala nevű kisváros utcácskáján megyek éppen.

Napsütés, kihalt utca, csönd.

Szemből felbukkan két csendőr. Megtorpanok, de nincs értelme menekülni, mert ugyan merre is menekülhetnék, azonkívül borzalmas meleg van, alig vonszolom magam lépésről lépésre. A csendőrökön tábori egyenruha, fejükön fél arcukat eltakaró rohamsisak, s tetőtől talpig fel vannak fegyverkezve: mindkettőnél géppisztoly, gránátok, tőr, rakétapistoly, gumibot, túlélőkés – valóságos hordozható arzenál. Minek mindez nekik, gondolom magamban, mert természetes alakjukat még mindenféle szíjak, hevederek is övezik, rajtuk csatok, csipeszek, karikák, kampók fityegnek, mint holmi virágfüzerek.

Rövidnadrágban, trikóban talán kedves fiúk volnának, akik udvariasan köszönek, az idegent kedvesen útbaigazítják. Az egyenruha és a fegyverzet azonban megváltoztatta jellemüket, természetüket, magatartásukat, s betöltött még egy funkciót – megnehezített, sőt lehetetlenné tett mindenféle megszokott emberi kapcsolatot. Felém most nem két normális, hétköznapi ember közeledett, hanem valamiféle elembertelenedett teremtmények, kozmonauták. Újfajta marslakók.

Közeledtek, engem meg elöntött a veríték, lábam elnehezült, mintha ólomból lett volna. Az egész helyzetnek az volt a lényege, hogy tudták azt, amit én is tudtam: ítéletük ellen nincs apelláta. Nincs semmiféle felsőbb szerv, törvényszék,

ahova fellebbezhetnék. Ha megvernek – megvernek, ha agyonvernek – agyonvernek. Ezek azok a pillanatok, amikor valóban magányosnak érzem magam: amikor egyedül állok a büntetlen erőszakkal szemben. A világ kiürül, elnémul, néptelenné válik és eltűnik.

Ebben, a kongói kisváros utcáján lejátszódó jelenetben ráadásul nemcsak két csendőr és egy riporter van jelen. Részt vesz benne a világ történelmének jókora darabja is, s ez a történelem már régen, évszázadokkal ezelőtt szembeállított bennünket egymással. Itt állnak közöttünk ugyanis a rabszolga-kereskedők egész nemzedékei, Lipót király pribékjei, akik a két csendőr őseinek levágták kezét és fülét, itt állnak korbáccsal kezükben a gyapot- és cukorültetvények felügyelői. Az elszenvedett kínzások emlékét egymásnak adták át a nemzedékek azokban a törzsi mondákban, amelyeken a két csendőr is nevelkedett; azokban a legendákban, amelyek mindig úgy végződtek, hogy egyszer majd eljön a bosszú napja. És lám, most itt van ez a nap, s ezt ők is, én is tudom.

Mi lesz most? Már közel vagyunk egymáshoz, egyre közelebb.

Már meg is álltak.

Én is állok. És akkor a nagy halom fegyver alól olyan hang tör elő, amelyet sosem felejték el, mert tónusa alázatos, sőt egyenesen kérlelő:

– Monsieur, avec vous un cigarette, s'il vous plaît?

Látni kellett volna azt az igyekezetet, buzgóságot, udvariasságot, sőt szolgálatkészséget, amellyel zsebembe nyúlok a doboz cigarettáért, az utolsó dobozó mért, de ez most nem fontos, igazán nem fontos, csak tessék, vegyék el, kedve-seim, az összeset, üljetek le, gyújtsatok rá, szívjátok el egy helyben mindet!

Otto Ranke doktor örül, hogy megúsztam a dolgot. Az ilyen találkozások gyakran nagyon rosszul végződnek. A csendőrök nemegyszer összekötözik, összeverik, összerugdossák áldozatukat. Hány embert megöltek már! Fehérek és feketék egyaránt hozzá, az orvoshoz jönnek, vagy ha nagyon összeverték őket, ő maga megy értük. Ezek nem kímélnek semmilyen fajt, az övéikkel ugyanúgy elbánnak, sőt még gyakrabban, mint az európaiakkal. Saját hazájuk megszállói, mértéket és határt nem ismerő alakok mind. – Hogy engem nem bántanak – mondja a doktor –, az csak azért van, mert szükségük van rám. Ha részegek, és nincs a közelben semmilyen civil, akin kiélhetnék magukat, egymást csépelik, aztán idehosszák őket, hogy varrjam össze a fejüket, tegyem helyre a csontjaikat. – Dosztojevszkij leírta a fölösleges kegyetlenség jelenségét – fejtegeti Ranke. – Ezeket a csendőröket is ez jellemzi: teljesen szükségtelenül, minden ok nélkül kegyetlenkednek másokkal.

Ranke doktor osztrák, a második világháború vége óta lakik Lisalában. Kicsi, törékeny ember, de közelgő nyolcvanadik éve ellenére fürge és fáradhatatlan. Egészségét, saját állítása szerint, annak köszönheti, hogy reggelente, amikor a nap még barátságosan süt, kimegy a zöldben és virágokban úszó udvarra, leül egy kisszékre, és szolgálja szivaccsal meg kefével olyan alaposan ledörzsöli a hátát, hogy kicsit még sziszeg is fájdalmában, bár jólesik neki. Engem is ez a szí-

szegés, nyögdécselés és a masszírozás látványára a doktor köré gyűlt gyerekek vidám kacagása ébreszt reggelente, mert mindez az ablakom alatt zajlik.

A doktornak magánkórháza van – egy fehérre festett barakk, közel a villához, amelyben lakik. Nem menekült el a belgákkal együtt, mert, mondja, ő már öreg, és nincs családja másutt sem. Itt viszont ismerik, reméli hát, hogy a helybéliek megvédik, ha kell. Engem, mint mondja, megőrzésre vett magához. Tudósítóként semmi dolgom, mert semmiféle összeköttetésem nincs Lengyelországgal. Itt, helyben, nem jelenik meg egyetlen újság sem, nem működik rádióadó, nincs semmiféle közigazgatás. Próbálnék kijutni innen – de hogyan? A legközelebbi, stanleyville-i repülőtér be van zárva, az utak (esős évszak van) sártengerré váltak, hajó már rég nem közlekedik a Kongón. Hogy mire számítok? Nem tudom. Kicsit a szerencsére, de inkább a körülöttem lévő emberekre, leginkább pedig arra, hogy jobbra fordul a helyzet. Ez persze hiú ábránd, de hát valamiben muszáj hinni. Mindenesetre izgatottan járkálok, majd szétvet az idegesség. Düh és tanácstalanság lett rajtam úrrá. Gyakori állapot ez a mi munkánkban, amelyben néha azzal telik a legtöbb idő, hogy tétlenül és reménytelenül kell várakoznunk arra, hogy kapcsolatot teremthessünk hazánkkal, a világgal.

Ha azt mondják, hogy a városkában nincsenek csendőrök, el lehet menni meg nézni a dzsungelt, amely egyébként minden oldalról körbevesz minket, fölénk tornyosul, eltakarja előlünk a világot. Kizárólag egy kiépített, laterittel felszórt úton lehet a dzsungelbe bejutni, másként kár is próbálkozni – bevehetetlen erőd-del van dolgunk: már a legelején feltartóztatja az embert az ágak, liánok, levelek átláthatatlan tömege, lábunk az első lépéstől kezdve ragacsos, bűzös mocsárban cuppog, fejünkre pedig holmi pókok, mérges rovarok és hernyók potyognak. Egyébként, aki tapasztalatlan, úgyis fél beljebb merészkedni a dzsungel sűrűjé-be, a helyieknek pedig esziük ágában sincs behatolni oda. A dzsungel olyan, mint a tenger vagy a sziklás hegység – zárt, különálló, független létezés.

Engem mindig félelemmel tölt el.

Félek, hogy a sűrűből hirtelen előugrik egy vadállat, villámsebesen rám veti magát egy mérges kígyó, vagy közeledő nyílvessző sivitása üti meg fületem.

Egyébként, amikor a zöld kolosszus felé veszem utamat, általában egy csapat gyerek szalad utánam – velem akarnak jönni. Útközben viháncolnak, nevetgélnek, pajkoskodnak, amikor azonban elérjük az erdőt, elhallgatnak, elkomolyodnak. Talán azt képzelik, hogy valahol ott, a dzsungel homályában szellemek, szörnyek, boszorkányok leselkednek, és a haszontalan gyerekeket elragadják. Jobban teszik hát, ha csöndben maradnak és figyelnek.

Időnként megállunk az út mentén, a dzsungel szélén. Félhomály uralkodik a fák között, s szinte fuldoklunk a bódító illatoktól. Itt, az útszélen, nem látni állatokat, de hallani a madarak hangját. Hallani a levelekre hulló vízcseppek koppanását és mindenféle titokzatos neszeket. A gyerekek szívesen járnak errefelé, otthon érzik magukat, és mindent tudnak. Hogy melyik növényt lehet leszakítani, megrágni, melyikhez nem szabad még nyúlni sem. Melyik gyümölcsöt szabad megenni, s melyiket semmi kincsért sem. Tudják, hogy a pókok veszélyesek, a gyíkok viszont egyáltalán nem. És azt is tudják, hogy figyelni kell

fölfelé, az ágakra, mert ott kígyó leselkedhet rájuk. A kislányok komolyabbak és óvatosabbak, mint a fiúk, ezért figyelem, hogyan viselkednek, és a fiúknak is azt mondom, hallgassanak a lányokra. Mindannyian, az egész kiránduló csapat mintha egy hatalmas, éjig érő székesegyházban volna, amelyben az ember oly picinek érzi magát, és azt látja, hogy körülötte minden nagyobb, mint ő.

Ranke doktor villája a mellett a széles út mellett áll, amely átszeli Kongó északi részét, és szinte az egyenlítő mentén futva, Banguiból Dauláig, a Guineai-öböl felé vezet, s nagyjából a Fernando Poó-sziget magasságában ér véget. Csakhogy innen ez még több mint kétezer kilométerre van. Az út egy részét aszfalt borította, mára azonban csak töredezett, alaktalan aszfaltrögök maradtak belőle. Ha sötét, holdtalan éjszaka kell arra mennem (márpedig a trópusi éjszaka sűrű, áthatolhatatlanul sötét), lassan, csoszogva haladok előre, talpammal tapogatva az utat.

Csisz-csosz. Csisz-csosz.

Óvatosan, tapogatózva, mert rengeteg a láthatatlan gödör, mélyedés, kátyú, horpadás. Amikor éjszaka menekülők oszlopai mennek erre, néha kiáltást lehet hallani – valaki mély gödörbe lépett és lábát törte.

Igen, a menekültek. Hirtelen mindenki menekült lett. Amikor Kongó függetlenné válásával egy időben, 1960-ban zavargások, törzsi összecsapások, aztán pedig háború tört ki, az utakat menekülők lepték el. Ahol konfliktus robban ki, a csendőrök, a katonák és az ad hoc alakuló törzsi milíciák fegyvert fognak, a civilek – leginkább nők és gyerekek – viszont menekülnek. A vándorlási útvonalakat nagyon nehéz meghatározni. A menekülők számára általában az a legfontosabb szempont, hogy minél messzebb legyenek a harcok színhelyétől, de csak annyira, hogy aztán nehegy eltévedjenek, és ne tudjanak visszatérni. További fontos szempont, hogy a menekülési útvonal mentén lehet-e valamilyen étel találni. Szegény emberekről van itt szó, akik csak néhány holmit visznek magukkal: az asszonyok egy perkál ruhát, a férfiak inget és nadrágot, ezenkívül valamilyen, takaróul szolgáló vászondarabot, egy kisebb fazekat, egy bögrét, egy műanyag tányért. És mosdótálat, amelybe mindezt elhelyezik.

Az útvonal kiválasztásában azonban a törzsek közti viszony a legfontosabb szempont: az, hogy az adott út baráti törzs területén fut-e keresztül, vagy, isten ne adja, ellenséges földre vezet. Merthogy az út menti falvakat és a dzsungel tisztásait különféle klánok, törzsek lakják, a köztük lévő viszony ismerete nehéz, bonyolult tudomány, amelyet ki-ki gyerekkorától kezdve sajátít el. Ennek segítségével lehet úgy-ahogy biztonságban élni, kerülni a konfliktusokat. Egyedül ebben a régióban, ahol most vagyok, többtucatnyi törzs él. Különféle szövetségeket, konföderációkat alkotnak csak általuk ismert szokások, szabályok szerint. Én, az idegen, képtelen vagyok mindezt átlátni, rendszerezni, csoportosítani. Ugyan honnan tudhatnám, milyen a viszony a mvaka és a pande vagy a bandzsa és a baya törzs között?

Ők azonban tudják, hiszen ettől függ az életük.

Tudják, melyik ösvényre kik tesznek mérgezett szögeket, hol van elásva a csatabárd.

Nota bene – honnan van ez a rengeteg törzs? Százötven éve csak magában Afrikában tízezer volt belőlük. Ha az ember elindul az úton, az első faluban a tulamák laknak, de a másodikban már az arusik. A folyó egyik partján a murlék, a másikon a topoták. A hegytetőn lakik valamilyen törzs, a hegy lábánál viszont már egy egészen másnyelven.

És mindegyiknek saját nyelve, saját szokásai, saját istenei vannak.

Hogyan alakult ez ki? Hogyan jött létre ez a hallatlan sokszínűség, ez a hihetetlen gazdagság? Mivel kezdődött? Mikor? Hol? Az antropológusok szerint egy kisebb csoporttal kezdődött az egész. Esetleg néhány csoporttal. Mindegyik úgy harminc-nyolcvan fős lehetett. Ha kisebb lett volna, nem tudta volna magát megvédeni, ha nagyobb, nem lett volna elég élelme. Magam is találkoztam még Kelet-Afrikában két törzssel, egyiknek sem volt száz főnél nagyobb a létszáma.

Na jó, harminc-ötven fő. Ez a törzs csírája. De miért kell, hogy egy ilyen csírának mindjárt saját nyelve legyen?

Egyáltalán, hogyan tudott az emberi elme ilyen hihetetlen mennyiségű nyelvet kitalálni?

És mindegyiket saját szókészlettel, nyelvtannal, ragozással stb.? Az még érthető, hogy egy nagy, milliós nép közös erőfeszítéssel kigondolt magának egy nyelvet. De itt, az afrikai őserdőben kicsi törzsekről van szó, amelyek a lét határán vegetálnak, mezítláb járnak, állandóan éhesek, mégis van bennük valamiféle becsvágy, tehetség, képzelet, hangok iránti érzékenység és emlékezet ahhoz, hogy kigondoljanak maguknak egy nyelvet – önálló, saját, csak általuk használt nyelvet.

Egyébként nem csak nyelvet. Egyúttal ugyanis, létezésük kezdetétől fogva, isteneket is kezdenek kitalálni maguknak. Minden törzs saját, kizárólagos, helyettesíthetetlen isteneket. És miért nem egy istennel kezdik, hanem mindjárt néhányval?

Miért kell az emberiségnek évezredekig élnie ahhoz, hogy felnőjön az egy isten ideájához?

Nem kellene ennek az ideának azonnal felvetődnie?

A tudomány tehát bebizonyította, hogy kezdetben csupán egy, legfeljebb néhány csoport létezett. Számuk azonban idővel növekszik, egyre több lesz belőlük. Érdekes, hogy egy ilyen újonnan keletkezett csoport nem gondol arra, hogy körülnézzen a terepen, felmérje a helyzetet, meghallgassa azt a nyelvet, amelyen ott beszélnek, nem – rögtön saját nyelvvel érkezik. Saját isten seregletével. Saját szokásvilággal. Rögtön látványosan jelzi saját másságát.

Az évek, évszázadok múlásával ezeknek a törzsi csíráknak, csoportoknak a száma egyre csak növekszik. És kezd zsúfolni a kontinens, amelyen sok az ember, sok a nyelv, sok az isten.

Hérodotosz bárhol járt, mindenütt törekedett arra, hogy följegyezze a törzsek nevét, elhelyezkedését, szokásait. Hogy melyik hol lakik. Kik a szomszédai. Mert a világról alkotott ismeretek akkor Libüában és Szküthiában ugyanúgy, mint most itt, Kongó északi részén, vízszintesen, horizontálisan alakulnak,

nem pedig függőlegesen, madártávlatból, szintetikusán. Ismerem legközelebbi szomszédaimat, ez minden, ők viszont ismernek másokat, azok megint másokat, és így eljutunk egészen a világ végéig. De ki gyűjti egybe, ki rakja össze ezt a rengeteg darabkát?

Senki.

Nem lehet őket összerakni.

Amikor az ember olvassa Hérodotosznál a törzsekről, szokásaikról szóló, oldalakon át tartó leírásokat, feltűnik, hogy a szomszédok kiválasztásának alapelve az ellentét. Ezért van köztük annyi ellenségeskedés, annyi harc. Ranke doktor kis kórházában is hasonló a helyzet. Mivel itt a beteg ágyánál éjjel-nappal ott az egész család, az egyes klánoknak, törzseknek külön-külön kórtermük van. Mégpedig azért, hogy mindenki otthonosan érezze magát, és hogy ne tudjanak egymásra rontást hozni.

Diszkrétan megpróbálok köztük különbséget tenni. Föl-alá járkálok a kórházban, be-benézek a kórtermekbe, ami nem is olyan nehéz, hiszen a párás, meleg éghajlat miatt tárva-nyitva van minden. Az emberek azonban egyformán néznek ki, szegények, apatikusak, csak ha nagyon odafigyel az ember, akkor veszi észre, hogy különböző nyelven beszélnek. Ha rájuk mosolygok, viszonozzák, de a mosoly csak nagy nehézségek árán tör magának utat az arcuk felszínére, és csak egy pillanatig időzik ott.

A nagy görög írói műhelye

Mivel akadt egy alkalmi fuvar, elhagyom Lisalát. Alkalmi fuvar! Itt most így szokás utazni. A napokon át kihalt, üres úton hirtelen felbukkan egy autó. Látványától hevesebben kezd verni a szívünk. Amint közel ér, megállítjuk. – Bonjour, monsieur – mondjuk kedveskedve a sofőrnek – avez-vous une place, s'il vous plaît? – kérdezzük reménykedve. Hát persze, hogy nincs – az autók mindig tele vannak. De az utasok, bár így is szorosan ülnek, ösztönösen, mindenféle kérések, rábeszélés nélkül, még jobban összehúzódnak, és valahogyan, a legkellemetlenebb pozícióban – utazunk! Csak ekkor, amikor az autó már újra elindult, kezdjük kérdezgetni legközelebbi szomszédainkat, tudják-e, hova is utazunk. Erre a kérdésre nem kapunk egyértelmű választ, mert igazából senki sem tudja, hova tartunk. Addig utazunk, ameddig el tudunk jutni!

Hamar rájövünk, hogy minden utas minél messzebbre szeretne eljutni. A háború a hatalmas és közlekedési lehetőségek nélküli Kongó legtávolabbi zugaiban lepte meg az embereket – ezért azok, akik messzire mentek, most vagy munkát keresve vagy családjukhoz igyekezve, szeretnének hazatérni, de nincs mivel. Az egyetlen lehetőség, hogy alkalmi fuvarral lehetőleg abba az irányba utazzanak, ahol az otthonuk van – ez minden.

Mostanában sok olyan emberrel lehet találkozni, aki már hetek, hónapok óta úton van. Nincsenek térképeik, de ha véletlenül kezükbe is akadna holmi térkép, aligha találnák meg rajta falujuk vagy városkájuk nevét, ahova éppen igyekeznek. Egyébként is, minek nekik térkép – többségük úgysem tud olvasni. Megdöbbenő, hogy ezek a tévelygő vándorok milyen apátiával veszik tudo-

másul mindazt, ami útközben történik velük. Van alkalmi fuvar – utaznak. Nincs alkalmi fuvar – leülnek egy út menti kőre és várakoznak. Legjobban azok érdekeltek, akik elveszítették tájékozódási képességüket, s a felbukkanó helységnevekkel nem tudtak mit kezdeni, ezért aztán ellenkező irányba vándoroltak, mint ahol az otthonuk volt, de hát kitől is kérdezhették volna meg, hogy merre tartsanak? Ott, ahol éppen tartózkodtak, szülőfalujuk neve senkinek semmit nem mondott.

Az ilyen bizonytalan, eltévelyedett ember legjobban teszi, ha nagyobb, törzsi csapattal tart. Ilyenkor persze nehéz alkalmi fuvart szerezni. Napokon, heteken át kell gyalogolni. Errefelé gyakran találkozik az ember vándorló klánokkal és törzsekkel. Néha hosszú, laza menetoszlopot alkotnak. Fejükön cipelik egész vagyontárujukat – batyukban, mosdótálakban és vödrökben. Kezük mindig szabadon van, hogy tudjanak mivel egyensúlyozni, legyen mivel elhajtani a legyeket és moszkitókat, legyen mivel letörölni arcukról a verítéket.

Meg lehet állni az út mellett, és szóba lehet velük elegyedni. Készségesen válaszolnak, ha tudják a választ. A kérdésre, hogy hova mennek, azt válaszolják, hogy Kinduba, Kongolóba, Lusambóba. A kérdésre, hogy az hol van, zavarba jönnek, mert hogyan is magyarázzák el egy idegennek, merre van Kindu, de egyikük-másikuk néha dél felé mutat a kezével. A kérdésre, hogy messze van-e, még inkább zavarba jönnek, mert úgy istenigazából nem is tudják. A kérdésre, hogy kik ők, azt válaszolják, hogy a nevük Jeke vagy Tabva vagy Lunda. Sokan vannak-e? Ezt megint csak nem tudják. Ha fiatalokat kérdez az ember, azt mondják, kérdezzem az öregeket. Ha az öregeket kérdezem, vitatkozni kezdenek egymás közt.

A magammal hozott térkép (a berni Kummerly & Frey cég által évszám nélkül kiadott *Afrique. Carte Générale*) azt mutatja, hogy valahol Stanleyville és Irumu között vagyok, vagyis próbálok átjutni az akkor még békés Ugandába, Kampalába, ahol összeköttetésbe kerülhetnék Londonnal, s londoni közvetítéssel küldhetnék információkat Varsóba. A mi szakmánkban ugyanis az utazás öröme, a rengeteg csodás látnivaló mindig háttérbe szorul, ha a legfontosabb dologról van szó – arról, hogy kapcsolatot kell teremteni a központtal, s el kell küldeni a legfrissebb, legfontosabb információkat. Ezért küldtek ki minket a nagyvilágba, és nincs helye semmiféle magyarázkodásnak. Ha tehát eljutok Kampalába, onnan, terveim szerint, továbbmehetek Nairobibá, aztán pedig Dar es-Salaamba és Lusakába, onnan Brazzaville-be, Banguiba, Fort Lamába és tovább. Tervek, szándékok, álmok, amelyeket ujjammal rajzolgotok a térképen egy valamikor működő fűrésztelep belga tulajdonosának elhagyott, tágas verandáján. A bájos villa illatos virágtengerben úszik, az utcán ácsorgó gyerekek figyelmesen, szótlanul bámulják a fehér embert. Furcsa dolgok történnek ezen a világon – az idősebbek nemrég még azt mondták, hogy a fehérek már eltakarodtak innen, és tessék, megint itt vannak.

Afrikai utazásom már jó ideje tart, a helyszínek és időpontok kezdenek összemósódni, annyi minden van ugyanis errefelé, a kontinens dagadozik, gomolyog a rengeteg eseménytől, én meg folyton utazom, jegyzetelek, s az az érzésem,

hogy körülöttem fontos, megismételhetetlen dolgok történnek, s hogy érdemes minderről, ha csak pillanatnyi benyomásként is, tanúbizonyságot adni.

Mindezek mellett persze, ha erőmből futja, szabad perceimben igyekszem olvasni. Olyan könyveket például, mint a pontos megfigyeléseiről és bátor utazásairól ismert angol Mary Kingsley *West African Studies* című művét, tiszteendő Placide Tempels 1945-ben kiadott okos *Bantu Philosophy*-ját vagy Georges Balandier francia antropológustól a mélyenszántó, gondolatébresztő *Afrique ambiguë*-t (Párizs, 1957). És ezek mellett, természetesen, Hérodotoszt.

Ekkortájt azonban egy időre félretettem az emberi sorsokról, háborúkról írt történeteket, és a mester írói műhelyével kezdtem foglalkozni. Hogyan dolgozik, mi érdekli, hogyan szól az emberekhez, miről faggatja őket, mennyire figyel arra, amit mondanak neki? Mindez azért volt fontos nekem, mert ekkoriban kezdtem ismerkedni a riportírás művészetével, Hérodotosz pedig hasznos és értékes mesternek bizonyult ebben. Hérodotosz és azok, akikkel találkozott, azért izgattak, mert az, amiről a riportban írunk, más emberektől származik, az én-ő, én-mások viszony, annak minősége és hőfoka pedig később hatással lesz a szöveg értékére. Más emberektől függünk, és a riport talán a leginkább közösen alkotott írói műfaj.

A Hérodotoszról szóló könyvek olvasásakor viszont észrevettem, hogy a szerzők kizárólag a mi nagy görögünk szövegeinek tartalmát, pontosságát és megbízhatóságát kutadják, s nem fordítanak figyelmet arra, hogyan is gyűjtötte leírásaihoz az alapanyagot, s hogyan szőtte aztán a maga hihetetlenül gazdag, gigantikus gobelinjét. Én pedig Hérodotosznak éppen ezt az oldalát találtam elemzésre méltónak.

De volt itt még valami más is. Ahogy ugyanis az idő múlásával egyre többször tértem vissza Hérodotosz művéhez, valamiféle rokonszenvet, sőt barátságot kezdtem érezni a szerző iránt. És már nemcsak a könyv nélkül nem tudtam meglenni, de magának Hérodotosznak a személye nélkül sem. Bonyolult érzés volt ez, nem is tudnám pontosan leírni. Mert olyan emberhez kerültem közel, akit személyesen nem ismerek, aki mégis vonz, magával ragad másokhoz fűződő viszonyával, életmódjával, mert bárhol jelenik is meg, személye azonnal emberi közösségek csírájává, kovászává, alakítójává, összeforrasztójává válik.

Hérodotosz a maga kultúrájának és annak az emberbarát légkörnek volt gyermeke, amelyben ez a kultúra fejlődött. A hosszú vendéglátó asztalok mellett fejlődött, amelyekhez szép számban ültek oda az emberek meleg estéken, hogy sajtot és olajbogyót egyenek, hűvös bort igyanak, beszélgessenek. A tengerpartnak vagy a hegycsúcsoknak ez a nyitott, határtalan tere szárnyakat ad az emberi fantáziának. Az összejöveteleken a jó mesélők megmutathatják tudományukat, összemérhetik képességeiket. Mindig azok győznek, akik a legérdekesebb történettel rukkolnak elő, akik a legkülönlegesebb eseményt mesélik el. A tények ilyenkor keverednek a képzeletvilággal, tévesek az időpontok, a helyszínek, legendák születnek, mítoszok keletkeznek.

Hérodotoszt olvasva az az érzésem, hogy szívesen vett részt ilyen lakomákon figyelmes és szorgalmas hallgatóként. Fantasztikus memóriája lehetett.

Mi, a technika vívmányaival elkényeztetett mai emberek az emlékezés nyomorékjai vagyunk, és azonnal pánikba esünk, ha nincs kezünk ügyében könyv vagy számítógép. Még ma is találkozhatunk azonban olyan közösségekkel, amelyekben továbbra is látható, hogy milyen hihetetlen befogadóképessége van az emberi emlékezetnek. És Hérodotosz ilyen emlékezet világában élt. A könyv ritkaságnak számított, a köveken, falakon lévő felirat pedig még nagyobb ritkaságnak.

Voltak az emberek, és volt az, amit közvetlen, személyes kontaktus útján közöltek egymással. Az embernek, hogy létezni tudjon, éreznie kellett, hogy másik ember is létezik mellette, látnia, hallania kellett őt – nem volt másmilyen kommunikációs lehetőség, így hát másmilyen életlehetőség sem volt. A szóbeli közlésnek ez a civilizációja közel hozta egymáshoz az embereket, akik tudták, hogy a Másik nem csupán az, aki segít élelmet szerezni vagy legyőzni az ellenfelet, de olyan egyetlen, pótolhatatlan valaki is, aki megmagyarázhatja a világot, s eligazíthat benne.

Mennyivel gazdagabb egyébként ez a közvetlen, szókratészi kapcsolatra épülő ősi, antik nyelvezet! Mert nem csak a szavak számítanak benne. Fontos, néha még fontosabb is az, mit közlünk a szavakon túl arckifejezésünkkel, gesztikulálásunkkal, testbeszédünkkel. Hérodotosz tisztában van ezzel, s arra törekszik, hogy, mint minden riporter vagy etnológus, közvetlen kapcsolatot teremtsen hőseivel, hogy ne csupán hallja, amit mondanak, hanem lássa is, hogyan mesélnek, hogyan viselkednek közben.

Hérodotosz szinte tudathasadásos állapotban van – egyfelől tudja, hogy a legfontosabb és jószerivel egyetlen ismeretforrás nem más, mint beszélgetőtársainak emlékezete, másfelől viszont tudatában van annak is, hogy ez az emlékezet törékeny, változékony, illékony anyag, amely bármikor eltűnhet. Ezért siet Hérodotosz, mert hiszen az emberek feledékenyek, vagy elutazhatnak valahova, s már nem lehet őket megtalálni, vagy egyenesen meghalnak, ő pedig minél több megbízható adatot szeretne összegyűjteni.

Mivel tudja, hogy ennyire bizonytalan, változékony talajon mozog, beszámolóiban nagyon óvatos, folyton fenntartásait, saját távolságtartását hangoztatja:

Tudomásunk szerint... Gögész volt az első barbár, aki áldozati ajándékot küldött Delphoiba.

Véleményemet Homérosz állítása is igazolja, aki az Odiüsszeiában ezt mondja:

Amint tapasztalataim mutatják, a perzsák életére a következő vonások jellemzők.

...nem tudom teljes bizonyossággal eldönteni, de igen eltérő szokások szerint élnek.

Tudomásom szerint így mesélte az esetet maga Epizéosz.

Idáig az összes hellén ebben a formában meséli a történetet...

Ezt mondják a lakedaimóniak, de a többi hellén mást mesél, amit pedig most írok le, abban a többi hellén hagyományát követem.

Hérodotosz tudja, hogy bizonytalan dolgok és törekeny tudás veszi körül, ezért gyakran magyarázkodik, mentegőzik ismereteinek hiányossága miatt:

Annak pedig, aki az Ókeanoszt emlegette, és a homályos mondákhoz tért vissza, semmiféle bizonyítéka nem volt. Mert ami engem illet, semmiféle Ókeanosz nevű folyamot nem ismerek. Azt hiszem, ezt a nevet Homérosz vagy valamelyik régi költő találta ki, és adott neki szerepet a költészetében.

Bárkivel beszéltem a Nílus forrásairól, egyetlen egyiptomi, libüai vagy hellén sem állította, hogy biztosat tudna felőlük,...

Hogy azonban ezt a szokást az egyiptomiak és az etiópok közül melyik vette át a másiktól, arra már nem tudok feleletet adni, mert ősrégi hagyománynak látszik.

A lehetőségekhez képest azonban, jóllehet, az adott korban ez óriási erőfeszítést és nagy önfegyelmet követelt, Hérodotosz arra törekszik, hogy mindent ellenőrizzen, hogy eljusson a forrásokhoz, megállapítsa a tényeket:

...asztán meg – bár gondosan utánajártam – egyetlen szentanút sem találtam, akitől bármit hallhattam volna az Európának ezen a részén elterülő tengerről.

Ez a szentély, mint jártam-keltemben megtudtam, az istennő valamennyi szentélye közül a legrégebbi.

Minthogy pedig e dolog felől, amennyire lehetséges, bizonyosságot akartam szerezni, elhajóztam a fonikiai Türoszba is, mert hallottam, hogy ott egy Héraklésznak szentelt templom található.... Beszélgettem a papokkal is, kérdeztem őket az istenről, meg arról, hogy milyen régen alapították ezt a szentélyt, de úgy találtam, hogy válaszaik nem egyeznek a hellénekével.

...felkerestem Arábiának egy vidékét, hogy a szárnyas kígyók után tudakozódjam. Odaérkezve temérdek kígyócsontot és hátgerincet láttam.

(a Khemmisz nevű szigetről) ...az egyiptomiak úszó szigetnek mondják. Minthogy én sose láttam se úszó, se mozgó szigetet, nagyon elcsodálkoztam, amikor meghallottam, hogy létezik ilyesmi.

Hogy állításomat bővebben is kifejtsem, a dolog a következőképpen áll.

Ha pedig tud valamit, azt honnan tudja? Mert így hallotta, így látta:

Ezzel azonban csak azt állapítom meg, amit maguk az egyiptomiak is mondanak.

A thrákok állítása szerint az Isztroszon túli vidék a méhek országa, s emiatt nem hatolhatni mélyebbre az ismeretlen vidéken.

Én tehát azoknak hiszek, akik Egyiptom keletkezését így magyarázzák, s magamnak is ez a meggyőződés, hiszen láttam...

Ha tehát a mi felfogásunk helyes, akkor az iónok gondolkodnak tévesen Egyiptomról, ha azonban az ő véleményük helyes, kimutathatom, hogy a hellének s maguk az iónok sem tudnak számolni.

Amikor megkérdeztem a papoktól, hogy üres fecsegés-e vagy sem, amit a hellének a trójai háborúról beszélnek, azt felelték, hogy kutatásaik során magától Menelaosztól hallották a dolgot.

Mert észrevettem, hogy a kolkhisziak egyiptomi eredetűek, s még jóval azelőtt, hogy más hívta volna fel rá a figyelmemet. ... Ezt magam is gyanítottam, mert barna bőrűek és gyapjas hajúak... sokkal nyomósabb bizonyíték az, hogy valamennyi nép közül kezdettől fogva csupán a kolkhisziak, az egyiptomiak és az etiópok között szokás, hogy körülmetélik a férfitagot.

Kürosz halálát sokféleképpen adja elő a hagyomány, én azonban ezt a szerintem legvalószínűbb változatot közlöm.

Hérodotosz mindenben csodálkozik, elképed, ámul-bámul vagy felháborodik. Egy sor dolgot egyszerűen nem hajlandó elhinni, tudja, hogy az embereket milyen könnyen elragadja a fantáziájuk:

Egyiptomról bővebben fogok szólni, mert itt több csodálatos dolog van, mint bármely más országban, s olyan alkotásokkal dicsekedhet, amelyeknek leírására szinte szavak sincsenek.

A király (Rhampszinitosz egyiptomi uralkodó) a következő dolgot találta ki, amit én különben nemigen hiszek. Lányát egy bordélyházba adta, és ráparancsolt, hogy mindenkihez egyformán legyen szívélyes...

Igaz, a kopaszok azt beszélik – én ugyan nem hiszem, amit mondanak –, hogy a hegyekben kecskelábú emberek laknak, s ha valaki még ezeken is túljut, olyan emberekre talál, akik hat hónapot alszanak, amit meg éppenséggel nem fogadok el.

(a neuroszokról, miszerint farkassá tudnak változni:) Hiába mesélnek azonban ilyesmit, engem nem tudnak meggyőzni, pedig váltig állítják, hogy így van, még meg is esküsznek rá.

Véleményem szerint azonban... amit az óriási szobrok kezéről beszélnek, nem többek üres fecsegésnél. Hiszen a tulajdon szememmel láttam, hogy a szobrok keze a hosszú idő alatt magától tört le...

Hérodotosz, a történelem első globalistája kineveti, gúnyolja kortársai tájékozatlanságát: *Elfog a nevetés, ha látom, hogy sokan megrajzolták már a földkerekség térképét anélkül, hogy értették volna. Őszerintük az Ókeanosz teljesen körbefolyja a földet, amely olyan kerek, mintha körzővel rajzolták volna, Ázsiát és Európát pedig teljesen egyenlő nagyságúnak ábrázolják. Ezért fogok néhány szót szólni a két világrész nagyságáról, és arról, hogy miképpen kell megörökíteni őket a térképen.*

Ázsia, Európa és Afrika bemutatása után pedig csodálkozva írja: *Azt sem értem, hogy miért adtak nekik három nevet – ráadásul női neveket –, noha egyetlen összefüggő területet alkotnak.*

(A Hérodotosz-idézetek az Európa Könyvkiadó által 1989-ben Muraközy Gyula fordításában kiadott *A görög-perzsa háború* című könyvből valók.)

(Folytatjuk)

Fordította: Szenyán Erzsébet